

*Арабаджи Н. Б.,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
Міжнародного гуманітарного університету*

АКСІОЛОГЕМИ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Анотація. В статті здійснено спробу вивести поняття «аксіологеми правового порядку» на основі аксіологічного підходу розуміння права, що пропонує неklasична та постнеklasична юриспруденція, який намагається пояснити існування права з позиції правосвідомості, правоінтерпретаційних процесів та явищ міфологізації правової сфери. Вважається, що аксіологемою правового порядку може називатися ціннісний вимір образу правового порядку, який існує у вигляді семантичного та семіотичного концепту, що прив'язує образ правового порядку до бажаного чи дійсного правового явища. Визначені такі види аксіологеми правового порядку: аксіологема цілісного правового порядку, аксіологема стабільного правового порядку та аксіологема легітимного правового порядку.

Ключові слова: правовий порядок, образ правового порядку, аксіологема правового порядку, аксіологема цілісного правового порядку, аксіологема стабільного правового порядку, аксіологема легітимного правового порядку.

Постановка проблеми. Специфіка сучасного правового розвитку диктує необхідність виходу за звичні рамки осягнення права та держави. Усе в більшій мірі стає очевидним, що класичні уявлення, пов'язані з нормативним баченням правової сфери, стають не лише неспроможними пояснити, яким чином вона функціонує та зберігає свою цінність у сучасних непростих умовах, але й набуває все більшої значущості, виходить на перший план у справі збереження цілісності суспільства.

Сьогодні важливо усвідомлювати, що право та правовий порядок як два тісно взаємопов'язаних конструкти трансформуються в бік відходу від нормативності, регуляції, наперед встановленості, починають орієнтуватися на цінність, координацію, гнучкість, реактивність. Стає очевидно, що проблема розуміння права та правового порядку набуває рис найбільш значимої та такої, що вимагає неординарних підходів. Саме такими є підходи, що пропонує неklasична та постнеklasична юриспруденція: аксіологічний, герменевтичний, синергетичний тощо. Сьогодні усе частіше в загальнотеоретичній юриспруденції використовуються поняття «метафора», «образ», «іпостась»,

що продиктовано поверненням юридичної до науки до суб'єкта, намаганнями пояснити існування права з позицій правосвідомості, правоінтерпретаційних процесів та явищ міфологізації правової сфери.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем. Поєднання теорії метафори, герменевтики та аксіологічного підходу дозволяє по-новому виявити цінність та роль правового порядку у житті сучасного суспільства. Слід підкреслити, що саме таке поєднання дослідницьких підходів та методів сьогодні є досить поширеним. Так, про його евристичний потенціал говорять В. В. Дудченко, А. А. Козловський, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижанівський, Л. С. Мамут, О. С. Мельничук, Ю. М. Оборотов, А. І. Овчинніков, А. В. Поляков, Ю. В. Тищенко, І. Л. Честнов та ін.

Викладення основного матеріалу. Формування образів, міфів та цінностей у правовій сфері є наслідком того, що мислення в рамках його неklasичної інтерпретації розглядається як процес смислотворення, або ж розуміння, що протікає в єдності різноманітних видів пізнання — чуттєвого, інтуїтивного і вже потім — раціонального. На думку А. І. Овчиннікова, саме такий підхід до правового мислення більш адекватно відображає специфіку пізнання права, яке має яскраво виражену прикладну специфіку [1, 11].

Сучасний правовий порядок є складною поліструктурною системою, що перебуває у безперервному русі. Його становлення, динаміка та розгортання зумовлюють виникнення та проявлення усе нових і нових граней, зрізів та бачень цього неординарного правового явища. Рефлексія правового порядку у свідомості кожного окремого суб'єкта передбачає його закріплення у вигляді міфологічних, синтаксичних, семантичних форм, що позначаються об'єднувальним терміном «образ» [2]. Образи правового порядку, за свідченням А. Ф. Крижанівського, є одночасно і результатом, і ідеальною формою відбиття стану правової впорядкованості суспільного буття у свідомості людини, що виникає в умовах суспільно-правової життєдіяльності на основі та у формі властивих праву знакових систем [3, 203].

Поняття образу правового порядку не лише виходить на виявлення таких його граней як міф та символічність, специфіки синтаксичних та морфологічних вимірів його внутрішньої та зовнішньої побудови, але й дає змогу співвіднести правовий порядок із пануючими у суспільстві правовими цінностями. Як зазначає Л. С. Мамут, образ того чи іншого правового явища може розглядатися за трьома основними напрямками: дескрипція (опис дійсності), оцінки (виразу відношення до дійсності) та проскрипції (припису щодо вчинку) [4, 86-87]. Оцінювальна компонента образу правового порядку, на наше глибоке переконання, дає чітке уявлення про те, як правовий порядок пов'язується з найбільш значущими метафоричними та символічними правовими константами, а також у чому саме полягає смислове поле його ціннісного виміру.

У найбільш широкому сенсі можна говорити про те, що ціннісний вимір образу правового порядку існує у вигляді єдиного семантичного та семіотичного концепту, що прив'язує образ правового порядку до бажаного чи дійсного правового явища. Вважаємо, такий концепт може називатися аксіологемою та включати в себе власне смисловий центр — певну правову цінність (у вигляді метафори, ідеологеми чи міфу) та безпосередньо ту правову реальність, яка інтерпретується крізь цю правову цінність. Слід також підкреслити, що побудова аксіологем правового порядку не є справою лише сьогоднішніх днів: у радянській правовій науці широко поширеними були такі поняття як буржуазний правовий порядок, соціалістичний правовий порядок тощо.

Це дає підстави говорити, що в основі аксіологеми може лежати не лише права цінність, але й права антицінність, як певна значеннева конструкція, що лежить за межами суспільного уявлення про правомірне та неправомірне, допустиме та неприпустиме. Так, побудова аксіологем правового порядку на основі правової антицінності дозволяє говорити, скажімо про немислимі з точки зору класичних теорій аксіологеми злочинного правового порядку, кланового правового порядку і т.д. Звісно, такий порядок навряд чи є правовим, однак його природа, інституціональна та функціональна характеристики можуть багато в чому збігатися з доктринальними уявленнями про правовий порядок. Побудова аксіологем правового порядку на основі антицінностей — це метафоричний прийом, який має на меті продемонструвати цінність правового порядку, використовуючи доказ від зворотного.

Очевидно, що визначення центру аксіологеми правового порядку обов'язково веде до його міфологізації, чи навіть фетишизації, що

безпосередньо пов'язано із тим, як оцінюється права реальність та бажаний правовий порядок. Хрестоматійним прикладом такого підходу є аксіологема європейського правового порядку, яка сьогодні усе в більшій мірі стає ключовою метафорою у справі пропаганди інтеграції у європейське співтовариство. На прикладі цієї аксіологеми яскраво видно їх основну ознаку: виведення в центр образу правового порядку однієї цінності веде до знецінення усіх інших його образів. Наприклад, якщо ціннісним оголошується європейський правовий порядок, то будь яка інша аксіологема є неприйнятною та нецінною, оскільки є «неєвропейською».

Вочевидь, становлення тих чи інших аксіологем правового порядку слід пов'язувати з баченням окремими суб'єктами в праві правової реальності та її оцінки з позицій гуманістичних цінностей. Так з'являються аксіологеми справедливого правового порядку, ліберального правового порядку, рівного правового порядку, гуманного правового порядку тощо. Однак, їх не слід плутати з образами правового порядку як такими. Незважаючи на те, що аксіологема за своєю природою є різновидом образу, але вона не охоплює усіх його граней (зокрема, дескриптивної та прескриптивної), орієнтуючи дослідника виключно на ціннісне сприйняття правового порядку.

Побудова аксіологем правового порядку відбувається за принципом протиставлення цінності та антицінності. Один правовий порядок може оцінюватися як справедливий, і він сприймається за «точку відліку», і тоді усі інші правові порядки можуть бути несправедливими, або ж менш справедливими. Шкала оцінки у даному випадку залежить також від того, яким поняттям цінності керується суб'єкт, які фактори зовнішнього та внутрішнього порядку впливають на нього тощо.

Специфіка ціннісного виміру правового порядку пов'язана із тим, що він не лише має власну цінність, але й використовується як правовий простір, в якому відбувається інституціалізація аксіологічних компонентів правової сфери. Правовий порядок — це завжди впорядкована система визнаних правових цінностей (які можуть існувати і в невпорядкованому стані, наприклад, у вигляді ціннісних установок чи орієнтирів).

Така особливість диктує іще один аспект розрізнення образу та аксіологеми правового порядку. Якщо образ найчастіше пов'язують із процесом розрізнення (своє-чуже, добре-погане тощо), який має яскраво виражену ідеологічну складову, то аксіологеми виражають прогресивність та значущість тих чи інших граней правового порядку, вони лежать поза ідеологій. Так, найбільш знаковою аксіологемою правового порядку є цілісність

та стійкість. Стійкий цілісний правовий порядок сприймається в якості належного, необхідного компонента правового розвитку, супутника ефективної дії права та стабільної держави.

Аксіологема цілісного правового порядку заходить своє вираження за кількома напрямками. По-перше, цілісний правовий порядок є характеризується структурною та функціональною узгодженістю глобального, інтегративного, національного та регіонального правових порядків. По-друге, цілісний правовий порядок є запорукою належної правової практики, що поєднує у собі процеси правозастосування, правоінтерпретації, правореалізації тощо. Нарешті, по-третє, цілісний правовий порядок знаходиться у нерозривному зв'язку із правовим життям, концентрує у собі всі ефективні компоненти правових практик, стабілізує необхідні сторони суспільного підґрунтя права.

Аксіологема стабільного правового порядку не в останню чергу пов'язана із тим, що правовий порядок виражає статику правової сфери, він є структурним каркасом усього правового життя, стійкою основою правових практик. За великим рахунком, саме правовий порядок може розглядатися як точка опори у правовій сфері, що забезпечує успішне функціонування права та держави на всіх рівнях.

В контексті проблем сучасного правового розвитку саме ці дві аксіологеми стають ключовими для вирішення завдань відповідності правового порядку тим стрімким змінам у правовому житті, які зумовлюють кризу легітимності права. Слід зауважити, що аксіологема легітимного правового порядку є найбільш складною та багатогранною, оскільки поєднує у собі стабільність та цілісність як ціннісні характеристики правового порядку. Між тим, легітимність — явище, породжене виключно оціночним баченням того чи іншого правового феномену. Саме з позицій аксіологічного підходу має сприйматися правовий порядок, якщо ставить питання про те, наскільки він виправдовує свої основоположні аксіологеми стабільності та цілісності.

Аксіологема легітимного правового порядку містить у собі приховане протиріччя. Справа у тому, що як би ми не оцінювали правовий порядок, його збереження — завжди більш пріоритетне завдання, аніж його революційна зміна. Однак, критерій легітимності, незважаючи на всю його фундаментальність для юриспруденції, має оціночну природу. Один і той самий правовий порядок (мається на увазі, заснований на однакових принципах та такий, що діє в рамках одного і того ж суспільства) може в одному випадку розцінюватися як легітимний, а в іншому — як нелегітимний. З точки зору сучасної правової та політичної філософії, як тільки правовий порядок втрачає легітимність, він перестає бути правовим

[5, 121; 6, 220-221]. Такий прядок стає законним, злочинним, тиранічним, автократичним, але не правовим.

Аналіз проблем легітимності правового порядку був би неможливим без звернення до традиційного теоретико-правового та філософського конструкту справедливості, що часто розглядається як головна, центральна, першочергова тощо правова цінність [7, 275-303]. Якщо правовий порядок вибудовується на засадах справедливості, тобто мислиться як така форма правового буття суспільства, де кожен окремий суб'єкт, діючи в рамках своїх прав та інтересів, осмислює свою поведінку в контексті чесності, то такий правовий порядок є і легітимним, і стабільним, і цілісним. Таким чином, справедливий правовий порядок є найбільш загальною, глибинною та багатогранною аксіологемою, яка є не лише образом, але й створює відповідні смислові та символічні асоціації, які так чи інакше впливають на правове поле.

Аксіологеми правового порядку мисляться як цілісні формули, що опосередковують його прикладне та доктринальне бачення, демонструють ті характеристики права та правового порядку, які є цінними для суспільства та окремої особистості. В рамках тієї чи іншої аксіологеми відбувається інтерпретація інституцій та функцій правового порядку, різноманіття його буття та розвитку.

Висновок. Слід відзначити, що теоретико-правове значення поняття аксіологеми важко переоцінити, скільки воно зосереджує в собі ціннісне, міфологічне, образне та символічне бачення правових феноменів, а отже забезпечує більш глибоке пізнання та якісніше розуміння тих процесів, які сьогодні супроводжують розвиток правової сфери.

Література:

1. Овчинников А. И. Правовое мышление: теоретико-методологический анализ : монография / А. И. Овчинников. — Ростов-н/Д. : Изд-во Рост. Ун-та, 2003. — 344 с.
2. Оборотов Ю. Н. Образы государств в глобализующемся мире / Ю. Н. Оборотов // Закон и жизнь. — 2004. — № 8. — С. 4-8.
3. Крижанівський А. Ф. Правовий порядок в Україні: витоки, концептуальні засади, інфраструктура : монографія / А. Ф. Крижанівський. — О. : Фенікс, 2009. — 504 с.
4. Мамут Л. С. Образ государства как алгоритм политического поведения / Л. С. Мамут // Общественные науки и современность. — 1998. — № 6. — С. 85-97.
5. Ролз Дж. Теория справедливости : пер. с англ. / Дж. Ролз ; науч. ред. и предисл. В. В. Целищева. — Изд. 2-е. — М. : Издательство ЛКИ, 2010. — 536 с.
6. Хабермас Ю. Вовлечение Другого. Очерки политической теории : пер. с нем. Ю. С. Медведева / Юрген Хабермас ; под ред. Д. В. Скляднева. — СПб : Наука, 2001. — 418 с.
7. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления : монография / С. И. Максимов. — Х. : Право, 2002. — 328 с.

Арабаджи Н. Б. Аксиологеми правового порядка: понятие и виды

Аннотация. В статье предпринята попытка вывести понятие «аксиологеми правового порядка» на основе аксиологического подхода понимания права, что предлагает неклассическая и постнеклассическая юриспруденция, которая пытается объяснить существование права с позиции правосознания, правоинтерпретационных процессов и явлений мифологизации правовой сферы. Считается, что аксиологемой правового порядка может называться ценностное измерение образа правового порядка, который существует в виде семантического и семиотического концепта, что привязывает образ правового порядка к желаемому или действительному правовому явлению. Определены такие виды аксиологеми правового порядка: аксиологема целостного правового порядка, аксиологема стабильного правового порядка и аксиологема легитимного правового порядка.

Ключевые слова: правовой порядок, образ правового порядка, аксиологема правового порядка, аксиологема целостного правового порядка, аксиологема стабильного правового порядка, аксиологема легитимного правового порядка.

Arabadzhy N. B. Axiologemes of law and order: The notion and the types

Summary. The article makes an attempt to define the notion of axiology of law and order on the basis of axiological approach to the interpretation of the law suggested by non-classical and post-classical jurisprudence. Value estimation of the form of law and order existing as a semantic and semiotic concept is considered to be an axiologeme. This concept links together a form of law and order and a desirable or real legal phenomenon. The following types of law and order are defined: an axiologeme of entire law and order, an axiologeme of stable law and order and an axiologeme of legitimate law and order.

Key words: law and order, form of law and order, axiologeme of law and order, axiologeme of entire law and order, axiologeme of stable law and order, axiologeme of legitimate law and order.